

О.А.КАРЛОВА, д-р.ек.наук, Харківська національна академія міського господарства

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТА

Досліджено напрями економічного моделювання розвитку міст. Визначено роль стратегічного планування розвитку міст. Надано схему вироблення стратегії. Представлено варіанти майбутнього розвитку стратегії.

Исследовано направления экономического моделирования развития городов. Определена роль стратегического планирования развития городов. Предоставлена схема выработки стратегии. Представлены варианты будущего развития стратегии.

Research directions of the economic modeling of cities. The role of strategic planning of cities. Courtesy of the scheme strategy. Presented options for future development strategy.

Ключові слова: місто, міська економіка, розвиток міста, управління містом, соціальна інфраструктура.

Вступ. Функціонування і розвиток міст України, як і в усьому світі, характеризується складністю процесів, що відбуваються в їх імовірнісних системах. Для українських міст характерні сьогодні загострення соціальних проблем і особливо негативних тенденцій у способі життя городян, ускладнення екологічної ситуації. Реалізація основних установок економічної стратегії та соціальної політики розвитку держави потребує радикального перегляду відношення до міст як відкритих соціальних організмів, закони існування яких автономні від соціальних інститутів.

Постановка завдання. Міста України виступають центрами економічного розвитку регіонів країни, в них забезпечується стабільність природно-ресурсного балансу, соціально-економічного середовища. Концепції розвитку в умовах соціально-орієнтованої економіки вимагають удосконалення системи управління міст з деформованою соціальною інфраструктурою[5,6]. Виникла потреба в критичному аналізові та осмисленні ситуації, що сформувалася в містах, теоретичному узагальненні результатів діяльності нових структур соціально-економічної системи міського комплексу. Метою статті є дослідження механізму функціонування й розвитку міст на засадах оптимізації його соціально-економічної системи.

Методологія. Методологічною базою роботи є: загальна теорія систем, діалектичний метод наукового пізнання, методи системно-структурного аналізу економічних процесів, абстрагування – при дослідженні теоретичних основ функціонування міст. Інформаційна база дослідження ґрунтується на законодавчо-нормативних актах з питань регіонального та міського розвитку.

Результати дослідження. Великі міста переважно поліфункціональні, тобто виконують одразу кілька функцій: наукову, освітню, культурну, фінансову та ін. Питання формування стратегії ефективного функціонування сучасних міст, визначені Законами України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про регулювання містобудівної діяльності», «[Про стимулювання розвитку регіонів](#)» освітлюють окремі аспекти цієї проблеми і потребують поглиблених досліджень[1-3]. В Україні міста є традиційними адміністративними, політичними, культурними, економічними центрами, опорними вузлами територіальної організації суспільства, що приносять основний дохід в бюджети регіонів.

В українських містах безліч проблем, що заважають їх функціонуванню та розвитку. В першу чергу це питання економічного та соціального характеру. Однією з рис сучасного економічного становища міст України є заборгованість держави, окремих галузей і підприємств міському бюджету. В економіці міста не існує вічних завдань, існує вічна проблема правильного формулювання того чи іншого завдання в конкретних економічних ситуаціях, які дуже різноманітні та мінливі[4-6]. Тому, для окреслимо напрями економічного моделювання розвитку міст наступним чином: оцінка сучасного стану економічного об'єкту; прогнозування стану об'єкту і зовнішнього середовища, у якому він знаходиться; планування стану економічного об'єкту. До основних концепцій планування економічного розвитку міського комплексу відносяться:

Концепція „міського підприємництва” – характерна для Європейських країн (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Бельгія.) Наприкінці 1980-х – 1990-х рр. Визначено необхідність створення міст-підприємців – міст, які проявляють активність, здатні мобілізувати місцеві соціальні, політичні та економічні ресурси в єдиний взаємопов'язаний організаційний комплекс для розробки чіткої стратегії економічного розвитку та забезпечення їй довгострокової підтримки.

Концепція „сталого розвитку” – акцент на проблемах захисту навколишнього середовища в ході планування соціально-економічного розвитку міста. Центральна ідея – всі міста повинні шукати свої шляхи до сталого розвитку, формувати відповідні стратегії[5]. В стратегічних планах та програмах містяться заходи цілеспрямованого управлінського впливу з метою забезпечення довгострокового збалансованого розвитку міста. Основою планування є орієнтація на перспективний розвиток міста, ефективне використання ресурсних потенціалів, вироблення пріоритетів розвитку. План розвитку міста повинен створюватися на основі аналізу стану і перспектив розвитку соціально-економічної та політичної ситуації в країні, регіоні та місті, з урахуванням матеріальних, інтелектуальних та інших ресурсів, якими володіє, або які може реально залучити місто на цілі свого розвитку. За змістом стратегічний план розвитку повинен охоплювати всі напрямки розвитку міста: економічний, соціально-культурний, містобудівний, екологічний та інші. План повинен бути представлений у вигляді прогностичного документу з певним

генеральним сценарієм розвитку. Стратегічний план розвитку міста складається з трьох основних розділів:

- соціально-економічне становище міста;
- основи стратегічного управління містом;
- цільові комплексні програми розвитку міста.

Блок-схема розробки стратегічного плану міста представлена на рис.1.

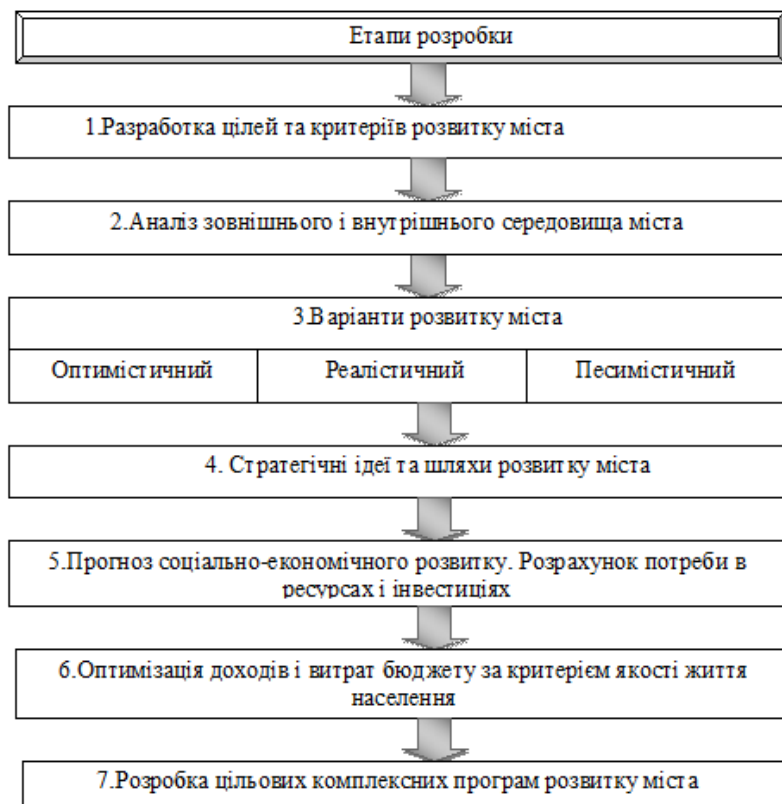

Рис. - Блок-схема розробки стратегічного плану міста

Зміст цілей залежить від об'єктивних законів дійсності, різних можливостей засобів досягнення цілей. Розрізняють стратегічні (глобальні) і тактичні (локальні) цілі. Критерій досягнення мети завжди має кількісну оцінку, яка закладена в методиці розробки стратегічного плану. Стратегічні цілі і критерії наведені в таблиці 1.

Вивчення зовнішнього середовища (макросередовища) має важливе значення для стратегічного планування розвитку міст. Воно здійснюється на основі комплексного (соціального, технічного, економічного та політичного) аналізу (від англ. скор. STEP), а також SWOT-аналізу.

Зібрана інформація дозволяє визначити соціальні та економічні особливості міста, розділити ці особливості на сильні і слабкі та зіставити з можливостями і погрозами на шляху розвитку міста. Основними елементами аналізу є: виявлення сильних та слабких сторін; аналіз стратегічних можливостей; виявлення ринкових загроз; пошук позитивної синергії „сильні сторони – можливості”; усунення негативної синергії „слабкі сторони – загрози”.

Таблиця 1- Стратегічні цілі і критерії управління містом*

1	2				
I рівень глобальний	Глобальна мета – забезпечення повного матеріального добробуту населення і вільного всебічного розвитку особистості				
I рівень – стратегічні цілі	Містобудівна мета Комплексний розвиток інфраструктури на основі раціонального використання території і природних ресурсів, сучасної архітектури, будівництва, комунікацій, комунального господарства і дотримання екологічних стандартів	Виробнича мета Комплексне задоволення потреб національного господарства в продукції високої якості при мінімальних витратах і дотриманні пропорцій в розвитку галузей матеріального виробництва	Соціальна мета Забезпечення всебічного розвитку особистості на основі освіти, культури і науки, здорового способу життя населення, турбота про рівень життя, умови праці і сім'ї, впровадження принципів соціальної справедливості і демократизації суспільства	Економічна мета Дотримання пропорцій планомірного економічного розвитку міста на основі максимізації доходів бюджету, зростання чистого прибутку підприємства, ефективного використання майна, стимулювання інвестицій, розвитку ринкових інститутів і малого підприємництва	Управлінська мета Розвиток самоврядування, дотримання законності і правопорядку, ефективної взаємодії усіх гілок державної влади в умовах демократизації суспільства і раціонального поєднання законодавчої, виконавчої і судової влади
II рівень – критерії управління	Загальна площа житла, кв. м Забезпеченість населення житлом, м2 на людину Протяжність доріг з твердим покриттям, км/тис.чол. Забезпеченість автовласників гаражами і автостоянками, % Витрата води на 1 жителя, м3/доб. Річні витрати на ремонт і експлуатацію житла, грн./м2	Обсяг промислової продукції, млн. грн. Обсяг будівельно-монтажних робіт, тис. грн. Обсяг транспортних послуг, тис. грн. Обсяг роздрібного товарообігу, млн. грн. Обсяг побутових послуг, тис. грн. Балансовий прибуток, тис. грн. Введення в дію нових основних засобів, тис. грн. Обсяг послуг зв'язку, млн. грн. Кількість малих підприємств Чисельність працюючих, тис. чоловік Продуктивність праці, тис. грн. /чол.	Чисельність населення усього, у тому числі працездатного, тис. осіб Очікувана тривалість життя, років, чоловіків / жінок Чисельність пенсіонерів, тис. осіб Число освітніх установ, од. Рівень фактичного безробіття, % Мінімальна пенсія з доплатами, грн. Загальна чисельність учнів, тис. осіб, у тому числі тих, що навчалися в школі, що вчаться, в спеціальних установах, студентів ВНЗ Кількість установ культури, од. Індекс здоров'я (приріст, - спад)	Валовий внутрішній продукт, млрд. грн. Доходи бюджету міста в діючих цінах, млн. грн. Обсяг капітальних вкладень за рахунок усіх джерел, тис. грн. Бюджет прожиткового мінімуму в місяць, грн. Середня заробітна плата працюючого, грн. /міс. Темп зростання реальних доходів населення, 4 % Доходи населення, тис. грн.	Загальна кількість підприємств і організацій, од. Чисельність апарату місцевого самоврядування, витрати на місцеве самоврядування, тис. грн. Кількість злочинів на 1000 чоловік, од. Відсоток явки населення на вибори, % Частка бюджету на утримання апарату державного управління

* Складено автором

Розумний баланс між усіма зазначеними характеристиками внутрішнього середовища міста досягається шляхом коригування слабких сторін і активізації сильних як потенційної основи для формування конкурентних переваг міста. Разом з тим, завдання SWOT-аналізу полягає не просто в демонстрації сильних і слабких сторін, а в їх ранжуванні по відношенню до поставлених цілей розвитку міста. Не має сенсу стимулювати всі переваги і компенсувати всі недоліки. Необхідно виявити лише ті, які мають визначальне значення для розвитку міста і помітно впливають на цільові ринки покупців його послуг.

Основним завданням дослідження є синтез тих чинників, які виявляють основні переваги та недоліки міста в конкуренції з іншими, і визначення тих сприятливих шансів і загроз, які слід враховувати відповідно до синтезованих факторів.

Варіанти майбутнього розвитку дозволяють розробити стратегію в кількох варіантах залежно від стану зовнішнього та внутрішнього середовища міста. У стратегічному менеджменті прийнято розглядати три варіанти розвитку:

- 1) песимістичний, коли відбувається погіршення соціально-економічного становища та якості життя населення
- 2) реалістичний, що стоїть на основі стабілізації соціально-економічного становища та якості життя населення
- 3) оптимістичний, коли спостерігається поліпшення соціально-економічного становища та якості життя населення.

Вироблення стратегії повинне здійснюватися з урахуванням бачення довгострокових перспектив розвитку міста всією територіальною громадою, а також з урахуванням інтересів зовнішніх суб'єктів міського розвитку, перш за все органів влади[5].

Розробка стратегічних ідей розвитку міста здійснюється після формування та оцінки альтернативного сценарію розвитку. Перелік найбільш значущих стратегічних цілей розвитку міста наведено в таблиці 2.

Прогноз соціально-економічного розвитку міста є складною науковою проблемою. Прогностика як наука про прогнозування спирається на об'єктивно існуючі закони розвитку природи і суспільства, певну методологію аналізу явищ і сукупність методів, що дозволяють розкривати тенденції розвитку та визначати альтернативи їх реалізації. Мета прогнозування полягає в науковому обґрунтуванні планів соціального і економічного розвитку міста на основі постановки глобальних цілей соціальних нормативів якості життя населення і вибору раціональних варіантів з урахуванням наявних ресурсів[5].

Таблиця 2- Перелік стратегічних цілей розвитку міста*

1	2
1.Виробнича сфера	<p>1.1. Створення нормативно-правової бази у галузі енергозбереження, у тому числі: запровадження нормативів споживання паливно-енергетичних ресурсів; розробка штрафних санкцій підприємств, що допускають понаднормативне витрачання ресурсів, створення системи сертифікацій обладнання з енергоспоживання;</p> <p>1.2. Розробка спільно з інвестиційними компаніями каталогу підприємств, що включає перелік продукції, склад наданих послуг, відомості про наявність вільних потужностей, відомості про рухоме і нерухоме майно, аналітичну інформацію щодо розвитку виробництва, згорання виробництва, наявності нових розробок;</p> <p>1.3.Разработка цільової програми з розвитку громадського пасажирського транспорту;</p> <p>1.4. Створення регіонального інноваційного центру, який здійснює розробку і реалізацію антикризових програм</p>
2.Фінансово-економічна сфера	<p>2.1.Переход на казначейську систему виконання бюджету міста;</p> <p>2.2. Удосконалення організації міжбюджетних відносин на основі перегляду та затвердження довгострокових нормативів відрахувань до міського бюджету;</p> <p>2.3. Удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств та організацій міста, підготовка і отримання грантів;</p> <p>2.4. Формування сприятливого інвестиційного клімату на території міста;</p> <p>2.5. Розробка механізму фінансово-кредитної підтримки малих підприємств;</p> <p>2.6.Формування сприятливого податкового режиму (пільги, відстрочки) для підприємств і організацій, що здійснюють будівництво, реконструкцію і впровадження нових технологій</p>
3.Міське господарство	<p>3.1.Разработка генплану розвитку міста па період до 2020 р.;</p> <p>3.2. Реалізація програми „Старе житло” на основі іпотечного кредитування, альтернативних варіантів прискорення будівництва і впорядкування дозвільної документації;</p> <p>3.3. Розробка програми мобілізації власних інвестиційних резервів міського господарства за рахунок нової амортизаційної політики та переоцінки основних засобів для підтримки та розвитку матеріально-технічної бази ЖКГ;</p> <p>3.4. Децентралізація систем теплопостачання, автоматизація теплових пунктів і вузлів за рахунок встановлення автономних котелень;</p> <p>3.5. Розробка програми утилізації та переробки твердих побутових промислових відходів;</p> <p>3.6. Пошук альтернативних джерел водопостачання та впровадження нових методів очищення;</p> <p>3.7. Розробка програми екологічного виховання населення</p>
4. Соціальна сфера	<p>4.1. Розробка міської інформаційно-аналітичної системи (паспорту адміністративної одиниці) обліку населення, що потребує адресної соціальної допомоги;</p> <p>4.2. Прийняття мінімального міського соціального стандарту охорони здоров'я та контроль за його виконанням;</p> <p>4.3. Розробка правового забезпечення розвитку наукової, освітньої та інноваційної діяльності в місті;</p> <p>4.4. Сертифікація управлінських кадрів соціальної сфери. Визначення суспільно необхідних витрат на соціальні послуги;</p> <p>4.5. Забезпечення формування міського бюджету на основі соціальних стандартів і норм</p> <p>4.6. Резервування робочих місць для випускників ВНЗ і введення квот для соціально незахищених груп з штрафними санкціями за їх недотримання</p>
5. Управлінська сфера	<p>5.1.Разработка гнучкої системи управління містом на основі децентралізації прав і відповідальності в ланках „місто – район”</p> <p>5.2. Активізація економічних важелів регулювання процесів, що відбуваються в різних сферах життєдіяльності міста</p> <p>5.3. Перехід на цільове комплексне планування і розвиток майнових відносин</p> <p>5.4. Поступове перенесення тягаря фінансування громадських послуг на споживачів</p> <p>5.5. Укладання генеральної угоди з обласною адміністрацією про розподіл компетенції в питаннях управління на території міста</p>

* Складено автором

Стратегія соціально-економічного розвитку міста розробляються на основі прогнозів використання територіальних ресурсів, прогнозування демографічної та екологічної ситуації в місті, а також прогнозів динаміки факторів зовнішнього середовища – політичних, загальноекономічних, технологічних, соціальних та інших. Прогнози будуються на основі граматичної конструкції „якщо, ... то ...”, тобто якщо відбудуться зміни факторного параметра на певну величину, то з деякою вірогідністю зміниться оцінка шуканого параметра. Завданням прогнозів є визначення можливих перспектив розвитку міста та міських систем при різних варіантах зміни факторів зовнішнього середовища і можливостей внутрішнього розвитку. Таким чином, змістом прогнозів є попередній розгляд і можлива оцінка найважливіших параметрів стратегічних альтернатив розвитку міста.

Висновки. Міський спосіб життя, як елемент суспільно-економічної формації на різних етапах суспільного прогресу має свої особливості. У забезпеченні прогресивного економічного зростання виняткову роль відіграють саме міста, як основа для подальшого розвитку продуктивних сил, концентрації виробництва і населення, які вимагають постійної зміни всіх сфер людського життя. Зміна сфер людського життя обумовлена, як згадувалося раніше, суперечностями в складній міській системі. Важливим джерелом суперечностей є взаємодія всіх розглянутих законів і закономірностей, об'єктами дії яких є зв'язок елементів матеріально-просторової підсистеми міста, зокрема взаємодія матеріально-технічної та екологічної підсистем. Ці суперечності виникають у ході розвитку міста і вирішуються завдяки впливу на них людського чинника як керуючого елементу в соціально-економічній системі.

Список літератури: 1. Закон «Про стимулювання розвитку регіонів»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. 2. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [Електронний ресурс] від 17 лютого 2011 року № 3038-VI – Режим доступу: // www.rada.gov.ua. 3. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс] від 08.09.2005 р. № 2850-IV. – Режим доступу: // www.rada.gov.ua. 4. Карлова О.А. Теорія і практика розвитку інфраструктури міста: [монографія] / О.А.Карлова. – Харків: Видавництво „ФОРТ”, 2010. – 280 с. 5. Карлова О.А. Соціально-економічні складові функціонування міського комплексу (теорія і практика): [монографія] / О.А.Карлова. – Харків: Видавництво „Мадрид”, 2011. – 452 с. 6. Плотницька С.І. Підходи до визначення проблемних територій в розвинених країнах / Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Сталий розвиток економіки – № 7.– 2011 (10) с.101-105.

Поступила в редакцію 3.04.2012р